

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА
УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

**УКРАЇНСЬКИЙ ВИБІР:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Формування української політичної нації: виміри становлення

**ПРЕС – ДАЙДЖЕСТ
I квартал 2022 р.**

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА»
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Відділ наукової інформації та бібліографії

*Український вибір:
виклики та перспективи*

Формування української політичної нації: виміри становлення

ПРЕС – ДАЙДЖЕСТ
I квартал 2022 р.

Запоріжжя
2022

УДК 323.17(477)(048)
Ф-79

Формування української політичної нації: виміри становлення
: прес-дайджест. I кв. 2022 р. / КЗ «ЗОУНБ» ЗОР, Від. наук.
інформації та бібліографії ; [підгот. Ю.Щеглова ; ред.
Т. Пішванова]. – Запоріжжя : [ЗОУНБ], 2022. – 20 с. – (Український
вибір: виклики та перспективи).

© Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека, 2022.

Перший спецвипуск прес-дайджеста 2022 року присвячений важливому питанню – формуванню політичної нації в Україні.

Проблема становлення єдиної національної ідентичності громадян України є однією з визначальних для українського суспільства та для подальшого формування його як повноцінної нації. Політичний контекст проблематики (необхідність збереження цілісності держави та її зміцнення, становлення громадянського суспільства, знаходження місця країни у системі культурних і геополітичних координат тощо) зумовлює необхідність вироблення адекватної політики щодо кризових явищ, помітних в українській національній ідентичності. Теоретичні та практичні дослідження безпосередньо стосуються проблем зменшення потенціалу сепаратизму, залучення до державотворчого процесу представників усіх етнічних груп, зміцнення можливостей держави у справі протистояння зовнішньому тискові - в умовах російсько-української війни.

Рубан А. О.

Теоретико-методологічні основи формування української ідентичності як фактору соціально-політичних змін сучасності

Національна ідентичність неможлива поза існуванням достатньо розвинутого громадянського суспільства. Саме в цих громадських повсякденних об'єднаннях люди утворюють спільне бачення, знаходять основу для порозуміння, здатні зменшувати та вирішувати можливі протиріччя своїх висхідних ідентичностей. Створюючи умови для розвитку громадянського суспільства, держава і влада будують міцну, єдину, неподільну націю.

Тільки сформована спільна національна ідентичність стане міцною основою національної свідомості громадян України, сприятиме забезпеченню участі в суспільно-політичному житті країни представників різних етнічних, мовних, релігійно-конфесійних груп, гарантуванню умов для повноцінної реалізації прав представників регіональних спільнот у межах української політичної нації. Наявність спільної ідентичності громадян є передумовою життєздатності держави, дієвості її політики та повноцінності реалізації національних інтересів.

Виділяється три ступені розвитку національної держави: етнічний (етнонаціональний), культурницький (культурно-історичний),

громадянський (державно-політичний), що в соціально-культурному плані є одночасно й етапами розуміння себе як члена певної нації, народу, тобто самоідентифікації. Головною ознакою у сучасних державах стає ступінь громадянський, але без взаємодії та взаємовпливів із ступенем культурницьким він не може бути достатнім

Етнонаціональний ступінь. . Потужним чинником, покликаним стабілізувати культурну ситуацію в країні, є система національних традицій, яка є етнічною пам'яттю, що акумулює етнокультурну інформацію. Українському народові, як й іншим народам світу, властиві свій характер, темперамент, свої смаки. В основі народної ідеології лежить своя мораль і філософія, вироблені століттями. У нас є народні традиції, обряди, звичаї, казки, мораль, які склалися упродовж віків. В них поєдналися сутнісні етнічні риси, значною мірою зумовлені язичництвом та доповнені християнськими чеснотами, співзвучними кордоцентричності українців. Потрібно формувати громадянина на засадах самоідентифікації, необхідно усвідомити високий потенціал народних традицій: свят, звичаїв, обрядів, розкривати їхній глибинний зміст. Умовою самоідентифікації сучасного українського суспільства є пошук своїх етнічних витоків, збереження національної ідентичності, відтворення та розвиток етнічної, культурної та мовної самобутності.

Саме в пошуках своєї ідентичності формується загострене усвідомлення своєї індивідуальності – характерних особливостей, що роблять нас унікальними.

Свобода та справедливість постають не лише у своєму інституційному вимірі, але й як пошук власного буття та його екзистенційно наповненій сумірності власній **культурній ідентичності**. Свобода породжується справедливою можливістю, часто навіть сильнішим за смерть правом бути незалежним, тобто бути самим собою. І це право на особливість стосується не лише окремої особистості, але й окремої нації, цілого народу. Саме ці принципи новітньої філософії можуть стати відповіддю на сучасні питання взаємин універсальної та культурно-історичної справедливості, індивідуальної свободи та приналежності до певного, в даному випадку українського, соціокультурного простору.

Україна з різних причин проходить дуже складний шлях розвитку демократичної, цивілізованої держави. Дуже важливу позицію у цьому процесі займає **громадянська ідентичність**, оскільки вона є фактором консолідації українського суспільства. Громадянська ідентичність має різні ступені презентації, що пояснюється внутрішніми, регіональними,

соціально-культурними відмінностями тощо.

Українська держава складається з різних культур та самобутностей. Нині Україна перебуває на такому етапі розвитку, коли громадянська ідентичність є основою для консолідації різних етнічних та культурних громад. Проте для українського суспільства також важливо розвивати етнічну, місцеву, регіональну, європейську та глобальну ідентичність. Рациональний розвиток ідентичності є причиною успішного розвитку України.

Суспільство і громадяни України потребують довгострокової, цілеспрямованої й комплексної державної політики з формування спільної громадянської ідентичності. Розв'язання існуючих проблем у цій сфері потребує узгоджених зусиль держави і суспільства, особливо в умовах російсько-української війни.

Щоб народ був сувереном або суб'єктом влади в державі, він зобов'язаний виробити спільну ідею, заради якої створює суспільство, скріплюючи його засобами свідомо обраних засобів і механізмів врегулювання всіх проблем, які супроводжують життя людей. Складність вироблення спільної об'єднуючої ідеї зумовлена також тим, що фактично в будь-якій країні проживають різні народи або ж представники різних народів і етнокультурних груп. У такому разі їх об'єднує якась підсвідома ідея, яка, ніби захищаючись, досить часто гальмує як розробку, так і впровадження в суспільне життя якихось свідомо розроблених ідей, які б об'єднали всіх громадян у державне суспільно-політичне об'єднання, попри всі відмінності між ними.

В Україні проблема Європи постала як проблема ідентичності. Ототожнення себе з Європою, її культурним і політичним спадком на зламі 80-х і 90-х років ХХ ст. почало означати не лише політичний, але й геополітичний вибір, причому на цьому переломному етапі переважає переконання про європейськість української культури, європейську ідентичність України.

Пропонується така **класифікація умовних форм ідентичності**, що складається на даний момент в Україні. Як провідні виокремлюються групи: а) «традиціоналістів», орієнтованих на минуле, переважно радянське; б) «прожектерів-футуристів», до яких відносять ентузіастів транснаціонального глобалізованого майбутнього; в) «прагматиків-сучасників», для яких домінантою поведінки є потреба самореалізації в будь-яких умовах; г) «націонал-патріотів, власне, адептів національної ідеї в її класичній формі». Тут принциповим є те, що саме українській

національній ідентичності відводиться роль динамічного чинника, що змушує самовизначатися відносно його імперативів кожного члена суспільства.

Національна ідея втрачатиме дієвість, якщо не буде запліднюватися ідеєю «української політичної нації», здатністю громадян України бути єдиним народом, обирати свою долю демократичним шляхом, показувати «єдність долі» всього українського народу.

Формування модерної української державної ідентичності дозволить сформулювати власну самостійну і самодостатню модель української державної ідентичності, позбавитися стереотипів вторинності, недостатньої зрілості, що нам наполегливо нав'язується. Ми повинні бути консолідованими, згуртованими особливо нині, в умовах російсько-української війни.

Кожна людина, яка проживає на території України, повинна ототожнювати себе з українцем, поважаючи багатокультурний характер людського співтовариства. Кожен повинен почати із себе формування української нації, самоідентифікація окремої людини переросте у любов до своєї батьківщини серцем, а потім трансформується у повагу до своєї держави – нації.

Актуальні проблеми політики. - 2022. - Вип. 69. - С. 42-47.

І. П. Лопушинський, В. Д. Філіппова, Р. М. Плющ

Українська національна та громадянська ідентичність: формування та реалізація державної політики

Існування та процвітання Української держави неможливе без загального усвідомлення громадянами своєї національної та громадянської ідентичності, що бере свій початок від ототожнення себе кожним громадянином з Українським народом. Відчуття такої належності через мову, традиції, цінності безпосередньо позначається на житті кожної людини. Сукупність усіх індивідів, які пройшли таке самовизначення, є необхідним підґрунтям для формування потужного громадянського суспільства, сильної нації та міцної держави.

Насамперед звернемося до тлумачення основних понять – таких, як нація, громадянин, громадянськість, ідентичність, національна ідентичність, громадянська ідентичність, та дотичних до них – глобальне громадянське суспільство, громадянське суспільство, національна ідея та

національна самосвідомість

Нація (лат. *patio* – плем'я, народ) – це спільність людей, об'єднаних, незалежно від їхнього етнічного походження, політичними інтересами, усвідомленням своєї спільності на певній території (землі) з певною державною організацією (суверенітетом), єдиним громадянством, юридичними правами та обов'язками. Цій спільноті характерна низка специфічних, притаманних саме їй ознак, а її члени виявляють почуття солідарності між собою. Важливими ознаками нації є особливий менталітет, характер, історична пам'ять, міфологія, духовні та політичні традиції, мова.

Громадянин же (анг. *citizen*, від лат. *civitas*) – людина, яка служить батьківщині, народу, турбується про суспільне благо.

Поняття «**громадянськість**» було предметом визначення у численних дослідженнях різноманітних галузей знань, у тому числі й публічного управління та адміністрування. Громадянськість у суспільно-історичному плані є продуктом і наслідком соціально-економічних і духовно-культурних процесів. За допомогою певних психологічних механізмів, таких як традиції, звичаї, еталони поведінки тощо, громадянськість не лише зберігається, а й відтворюється. Як відомо, державне життя пронизує всі вияви особистості: сприймання, мислення, пам'ять, емоції тощо. Як результат цих процесів створюється громадянськість.

Ідентичність (від ідентичний) – тотожність, збіг чого-небудь із чим-небудь. **Ідентичний** (фр. *identique*, від с.-лат. *identicus*) – який повністю збігається з чим-небудь, точно відповідає чому-небудь, однаковий, тотожний.

Національна ідентичність (від лат. *identicus* – однаковий, тотожний) – це усвідомлення особистістю себе як такої, що належить до людського колективу, об'єданого за ознакою спільної національної (етнічної і/або державної) належності, яке поділяється й іншими членами цього колективу. Таке усвідомлення спирається передусім на мову, історію, культурну пам'ять, спільну територію, економіку тощо, тобто на фактори інтеграції спільноти.

Громадянська ж ідентичність, – це ототожнення себе зі спільнотою громадян національно-державного утворення; феномен свідомого та активного громадянства, усвідомлення себе членом громадянського суспільства.

Глобальне громадянське суспільство (англ. *global civil society*) – це об'єднання людей позаполітичного характеру, однотипних соціетальних

спільнот для вирішення загальнозначущих проблем усього людства, які мають спільні цінності й уявлення про спосіб і стиль життя. Глобальне громадянське суспільство є системою соціальних структур, відносин, свідомості і діяльності, що лише перебувають на стадії становлення, але разом з тим мають створювати передумови для самореалізації індивідів, соціальних груп, окремих націй і держав, людства в цілому.

Громадянське суспільство – це суспільство, в основі якого лежить розгалужена мережа незалежних від держави інституцій, об'єднань та організацій, створених самими громадянами для виявлення й здійснення різних громадських ініціатив, задоволення своїх суспільних потреб та обстоювання колективних інтересів. У повсякденному вжитку під громадянським суспільством часто розуміють рівень громадянської свідомості певного суспільства, активність громадян у створенні громадських організацій. Іноді, на рівні політичних гасел, термін «громадянське суспільство» вживають як синонім ліберальної демократії. Окремі дослідники ототожнюють громадянське суспільство з «відкритим суспільством», вважаючи, що ці терміни описують відповідно політико-соціологічні і політико-філософські аспекти одного й того самого явища

Національна ідея – це осмислена форма сприйняття глибинної сутності свого народу, у якій відображена його духовна першооснова, мета, сенс та фундаментальні принципи існування, що пронизує все національне буття та зумовлює суспільний розвиток. Характер національної ідеї визначається менталітетом народу, рівнем розвитку його духовної і матеріальної культури, статусом на міжнародній арені, завданнями конкретної історичної епохи.

Національна ж самосвідомість – це соціально-етнічні уявлення про правові, політичні, моральні та інші норми в процесі розвитку нації, яка завдяки їм виокремлює себе серед інших націй.

Відповідно до Конституції України держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури (стаття 11). Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави (стаття 12).

У Законі України «Про національну безпеку України» серед фундаментальних національних інтересів України визначаються, зокрема, державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України, сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня

та якості життя населення (частина третя статті 3).

Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» закріплено, що українська мова, як єдина державна мова, виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України (частина восьма статті 1). До завдань закону віднесено також забезпечення функціонування державної мови як інструмента об'єднання українського суспільства, засобу зміцнення державної єдності та територіальної цілісності України, її незалежності, державності і національної безпеки, забезпечення розвитку української мови для зміцнення національної ідентичності, збереження національної культури, традицій, звичаїв, історичної пам'яті та забезпечення її дальшого функціонування як державотворчого чинника української нації (стаття 3).

Згідно із Законом України «Про закордонних українців», Українська держава сприяє розвитку національної свідомості українців, які проживають за межами України, зміцненню зв'язків з батьківщиною та поверненню їх в Україну. Однією з основних засад співпраці із закордонними українцями визначено розв'язання проблем становлення та консолідації української нації (стаття 12).

У Законі України «Про освіту» серед засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності закріплено виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, формування громадянської культури та культури демократії, демократизму тощо. Закон покладає на педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників, а також батьків здобувачів освіти завдання настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства (стаття 3).

Закон України «Про вищу освіту» визначає як одне із основних завдань закладу вищої освіти формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, уміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах (пункт 4 частини першої статті 26).

Відповідно до Стратегії національно-патріотичного виховання,

затвердженій Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019, в Україні національно-патріотичне виховання є одним з пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей.

Актуальну потребу належного врегулювання відносин у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності неможливо забезпечити без ухвалення спеціального Закону. Такий Закон має визначити законодавчі засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, здійснення національно-патріотичного виховання та громадянської освіти, закласти основу для консолідованих та скоординованих дій усіх суб'єктів цього процесу – від окремого громадянина до Президента України, створити умови для участі у ньому сил безпеки і оборони України, закордонних українців, міжнародних організацій.

Проект такого Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» був внесений 23 листопада 2021 року народним депутатом України IX скликання В. Моканом та ін. і зареєстрований у Верховній Раді України за № 6341.

На думку його авторів, метою законопроекту є визначення основних засад державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності як однієї зі складових національної безпеки України задля досягнення національної єдності та консолідації суспільства шляхом подолання об'єктивних і штучно створених суперечностей соціокультурного, мовного, міжрегіонального та регіонального характеру на основі дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина.

Невдовзі після внесення законопроекту № 6341, 3 грудня 2021 року до Верховної Ради України було подано альтернативний законопроект за № 6341-1, автором якого є народний депутат України IX скликання М. Бужанський та ін.

Метою законопроекту є визначення основних принципів державної

політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності задля виховання та розвитку громадянської самосвідомості та патріотизму громадянина України.

Основні завдання законопроекту, на думку його авторів, полягають, зокрема, у формуванні у громадян України, у тому числі дітей та молоді: активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей та національної самобутності Українського народу; громадянської стійкості; патріотизму; поваги до державних символів, суспільно-державних (національних) цінностей України, розуміння їх важливості для становлення держави; формування та збереження української національної ідентичності у громадян України, закордонних українців; забезпечення розвитку етнічної, культурної, релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Аналіз двох альтернативних законопроектів дає підстави для висновку, що вироблення на їх основі єдиного спільного проекту Закону України сприятиме формуванню засад державної політики щодо утвердження української національної і громадянської ідентичності з метою виховання та розвитку громадянської самосвідомості та патріотизму громадянина України.

Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2022. - № 1. - С. 139-150.

Дмитрієв В. В.

Політична ідентичність в умовах суспільних трансформацій

В основі процесу формування політичної ідентичності знаходиться індивідуальний та колективний вибір громадян. Одним із найважливіших соціальних механізмів демократичної трансформації суспільства є процес політичного вибору особистості. Ключовим моментом цього вибору виступає політичне самовизначення (самоідентифікація), яке дає можливість суб'єктивно «вбудовувати» себе в політичну систему, усвідомлювати свої координати в ній, визначати свої інтереси і ставлення до інших політичних об'єктів і суб'єктів.

У процесі формування політичної ідентичності першорядними стають політичні інститути та політичні комунікації. Водночас не можна недооцінювати вагу політичних цінностей, культури та ідеології.

Політична ідентичність маніфестує себе як асоціювання індивіда із певною соціальною групою. На одному з етапів політичного розвитку це

була партійна ідентичність, на іншому – національна або ідеологічна ідентичності.

У сучасному світі одним з найважливіших процесів, який визначає формування політичної ідентичності, стає медіатизація політики. Поступово політична діяльність в усіх її аспектах підпорядковується критеріям рейтингу та формату медіа. Можна стверджувати, що політична ідентичність також підпадає під цей вплив, з'являються феномени «медіатизованих електоральних кампаній» та «медіатизованої ідентичності».

Розвиток інформаційної сфери призводить до медіатизації політичної взаємодії. Сучасні інформаційні технології позитивно впливають на розвиток і зміцнення демократії.

Зокрема, вони:

- створюють нові форми комунікації у сфері публічної влади;
- послаблюють інформаційну залежність суспільства від традиційних медіа (які редагують інформацію відповідно до своєї мети), а отже, ведуть до розширення діапазону доступних для громадян думок;
- приводять до зростання транспарентності політичних інститутів і політики в цілому;
- створюють нові механізми політичної мобілізації мас, що сприяє організації і координації дій політичних однодумців, підвищує шанси невеликих партій і представників політичних меншин, які отримують можливість звернення до широких масових аудиторій;
- надають широким верствам населення технологічну можливість брати участь в обговоренні суспільно-політичних проблем;
- інформаційні технології розширюють можливості взаємодії громадян і урядових органів, що сприяє демократизації політичного процесу.

На авансцену формування політичної ідентичності впевнено виходять соціальні мережі та месенджери. Цей «зсув» у бік інтернет-комунікацій має як позитивні наслідки, так і несе нові загрози.

Передусім, йдеться про:

- зміну системи представництва громадянських інтересів відповідно до медійного формату;
- перетворення політики у медіа-процес;
- віртуалізацію політичного простору та створення «реальної віртуальності»;
- створення політичної та медійної «гіперреальності».

Конфлікти, які неминуче виникають під час формування політичної ідентичності у процесі суспільних трансформацій, відбуваються у віртуальному просторі мережі інтернет, але не стають від того менш реальними. Вони мають вплив на політичну ідентичність, і цей вплив зростає. Публічна політика щодо формування політичної ідентичності має враховувати медіатизацію та «віртуалізацію» й активно використовувати соціальні мережі та месенджери.

Криза політичної ідентичності в Україні супроводжується посиленням боротьби і конфліктністю ідентичностей, обумовлених об'єктивними і суб'єктивними факторами. Тому українська держава повинна цілеспрямовано формувати спільну ідентифікацію громадян шляхом заходів внутрішньої та зовнішньої політики. Проблеми формування загальних орієнтирів розвитку країни, їх актуалізація та агрегація в межах політичного курсу сьогодні повинні стати провідним завданням публічної політики.

Одним з маркерів політичної ідентичності громадян є їх електоральний вибір. За даними соціологічних досліджень Центру Разумкова, які були опубліковані у листопаді 2021 року, рівень недовіри до українського політикуму набагато перевищував рівень довіри.

Таке співвідношення «довіри» та «недовіри» свідчить про наступне. По-перше, у процесі формування політичної ідентичності виникають конкуруючі, а часто – полярні ідентичності, представники кожної з яких не можуть забезпечити підтримку більшості громадян у міжвиборчий період. По-друге, за допомогою медіатизації політики та медіатизованих електоральних кампаній кандидати створюють короткотермінові «електоральні ідентичності» та забезпечують мобілізацію власного електорату. Після виборів рівень підтримки обраних кандидатів значно знижується. По-третє, політичні ідентичності в умовах суспільних змін формуються навколо окремих лідерів та їхніх сконструйованих у масмедіа іміджів. Ідеологічна складова, яка здатна забезпечити електоральну тяглість та наступність політичних ідентичностей, фактично відсутня.

Таким чином, вітчизняні суспільні трансформації мають значний вплив на формування політичної ідентичності в Україні: від реальної радянської ідентичності до пострадянського режиму, від державних та олігархічних медіа до мережі інтернет.

Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2022. - Вип. 34. - С.52-56.

Ковальчук В.

Конституційна, громадянська та національна ідентичність через призму формування політичної нації в Україні

Процес конституційних перетворень, що був зумовлений поваленням комуністичних режимів в країнах Центральної та Східної Європи, республіках пострадянського простору, зокрема, в Україні, суттєво вплинув не лише на зміну організації та функціонування політичних інститутів, але й трансформацію світоглядних цінностей як окремого індивіда, так і суспільства загалом. Поява на політичній карті світу нових суверенних національних держав викликала гостру необхідність пошуку ідентичності та правової ідеології, яка могла б об'єднати поліетнічну країну в сучасну політичну націю. У зв'язку з цим були запропоновані різноманітні моделі пошуку консенсусу, зокрема доктрина конституційного патріотизму та громадянства.

Доктрина конституційного патріотизму, яка за своєю суттю має наднаціональний характер, робить акцент на конституційній ідентичності. Складовими елементами останньої є: національна конституційна культура і доктрина; правовий стиль ухвалення юридичних рішень; система судового конституційного контролю; інституційний дизайн: горизонтальний і вертикальний поділ влади; вибори і контроль над владою. З точки зору ліберально-демократичної теорії, конституційна ідентичність стає дієвим механізмом об'єднання народу – громадян всіх національностей навколо системи універсальних цінностей та принципів: гідності та свободи людини; верховенства права; народного суверенітету та прав меншин; політичного та ідеологічного плюралізму; незалежності судової влади та легітимності публічної влади загалом.

В умовах демократичної трансформації Конституція України як установчий акт українського народу може і повинна стати тим політико-правовим документом, що консолідує націю. Прийняття Верховною Радою України 28 червня 1996 року Конституції України стало опосередкованим волевиявленням народу, який одноразово делегував парламенту своє установче право затвердити цей основоположний акт від його імені.

Інша річ – наскільки активним та свідомим учасником цього процесу конституювання був народ України. Конституцію України впродовж двадцяти п'яти років намагалися змінити майже п'ятдесят разів. Вона

знала значних змін. Загалом їх можна поділити на такі, що спричинили зміну форми правління (зокрема, це зміни до Конституції 2004 р., внаслідок яких замість президентсько-парламентської була встановлена парламентсько-президентська форма) та такі, які стосувались лише конкретних юридичних положень, не змінюючи моделі організації держави. Як в першому, так і в другому випадку зміни до Конституції ініціювала правляча політична партія, яку уособлював в собі Президент України. Громадяни водночас залишалися пасивними учасниками цього процесу, хоча формально їх представники і залучалися до роботи консультативно-дорадчих органів щодо розробки подальших змін до Конституції при Президенті України: Національної конституційної ради, Конституційної асамблеї, Конституційної комісії та Комісії з питань правової реформи.

Активна громадянська позиція як прояв усвідомленої колективної волі в процесі прийняття чи внесення змін до Конституції важлива щонайменше з трьох причин, які безпосередньо зв'язані між собою: по-перше, сприяє формуванню єдиної політичної нації; по-друге, запобігає проявам авторитаризму та популізму в конституційному процесі, по-третє, текст Конституції найбільш повно відображає інтереси та потреби саме активної частини суспільства. Водночас активна громадянська позиція лише на етапі її прийняття чи затвердження ще не є запорукою того, що цінності та принципи, закладені у ній, стануть об'єднуючим фактором творення політичної нації.

Саме нація, як зазначав Володимир Старосольський в своїй праці «Теорія нації», є тією активною політичною спільнотою, яка спрямовує свої зусилля на опанування державою. Воля до політичного самовизначення – головний показник існування нації. Політичну націю творять не лише цінності, які, без сумніву, є важливими, але й спільні цілі, які часто бувають пріоритетними, це – суверенітет держави, конституційний правопорядок, національна безпека.

Політична нація не може формуватися виключно на універсальній ідеї конституціоналізму та громадянських прав. В її основі повинні лежати культура та традиції народу, які творять його ментальність і зберігають історичну пам'ять, мова та історія, які незамінні в період її формування. Лише поєднання «духу народу» та універсальних цінностей конституціоналізму є запорукою творення сучасної національної конституційної держави. Універсальні принципи конституціоналізму потребують укорінення в політичній культурі даної країни. Принципи

конституції не можуть ані втілитись у соціальній практиці, ані стати рушійною силою проєкту створення асоціації вільних і рівноправних осіб поза контекстом історії нації громадян, а отже, поза зв'язком з їхніми мотивами та переконаннями.

У цьому контексті варто говорити не просто про конституційний патріотизм та конституційну ідентичність, а про національний конституційний патріотизм та національну конституційну ідентичність. Дієздатність політичної нації передбачає поєднання двох взаємопов'язаних цінностей – гідності та свободи кожної окремої людини та національної гідності та колективної безпеки. Така дихотомія цінностей складає основу правової ідеології національної конституційної держави, особливо в період її формування.

Сучасна національна конституційна держава – це гармонійне поєднання усталеної традиції та культури етнічної нації, яка є домінуючою, та права на самовираження всіх етнічних груп, які проживають в межах цієї держави як її громадян. Роль культурного фактору для політичної нації надзвичайно вагома. Що сильніше почуття культурної єдності, то сильніше і глибше усвідомлення ідентичності всередині нації, і з точністю навпаки – слабкість об'єднуючого культурного елементу чи його відсутність призводять до слабкості нації та її занепаду.

Відновлення достеменною історії – це шлях від стереотипів та створення умов для сприйняття демократичних та конституційних цінностей, утвердження демократичного конституційного ладу та ідеї конституціоналізму. Це особливо важливо сьогодні, коли Росія створює власну картину світу, в якій Україна та українці подаються у негативному світлі. Відбувається підміна понять та фактів. Наприклад, про роль українців у творенні власної державності чи про голодомор в Україні. Спотворена інформація та маніпуляція суспільною думкою є суттєвою перешкодою подальшого конституційного реформування та державотворення загалом. Відновлення історичної справедливості істотно впливає на конституційну ідентичність народу та відчуття його національної гідності. А це впливає на подальші перспективи демократичної трансформації суспільства, формування його як єдиного народу, здатного до компромісів та здобутків, терпимого до «інших» спільнот.

Очевидним є те, що зміцнення державності та забезпечення єдності неможливе без створення підґрунтя для цієї єдності у вигляді системи

базових цінностей, важливих для кожного члена суспільства. Щоб стати важливими, цінності мають бути не лише засвоєними на теоретичному рівні, а ще й трансформуватись у принципи, якими громадяни керуються у повсякденному житті. А це вже результат громадянської освіти та національно-патріотичного виховання. Тобто в умовах громадянського протистояння, зумовленого збройною агресією Росії, як ніколи важливою є гуманітарна складова, яка передбачає зростання запиту на формування цінностей цивілізованого суспільства і розуміння того, що шлях до впровадження цих цінностей, як і до примирення, пролягає через освіту і виховання.

Формування конституційної (громадянської) ідентичності без почуття національного патріотизму та гідності втрачає свій зміст. **Принцип патріотизму** реалізується через проекти (заходи) сфери національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, що сприяють формуванню громадянської ідентичності, оборонної свідомості та громадянської стійкості. Патріотизм проявляється через любов до своєї держави та готовність захистити її у разі небезпеки. Це також повага до конституції та символів держави, одним з яких є державна мова. Саме таку правову позицію зайняв Конституційний Суд України у своєму рішенні від 14 липня 2021 р. щодо конституційності Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». У ньому Суд зазначив, що будь-які зазіхання на юридичний статус української мови загрожують національній безпеці та самому існуванню державності України.

Патріотизм безпосередньо пов'язаний з національною гідністю як проявом історичної пам'яті, що спрямована у майбутнє. Національна гідність – це відстоювання своїх духовно-моральних і державницьких позицій; усвідомлення власної ваги й громадянського обов'язку у міжнародному співтоваристві. Це повага не лише до своєї нації, але й інших народів та націй. Почуття гідності є необхідним і дійсним проявом буття людини та нації, воно є ознакою духовного самовираження. Без гідності неможлива ані боротьба за право, ані політичне самоуправління, ані державна незалежність. Громадянин, позбавлений цього почуття – політично недієздатний, народ, не просякнутий ним, – приречений на тяжке історичне приниження.

*Український часопис конституційного права. –
2021. - № 4. - С. 65-76.*

Онищук В. М.

Етнонаціональні спільноти як компонент української політичної нації

Здобуття Україною незалежності поставило перед суспільством та наукою низку завдань, пов'язаних з обґрунтуванням повної етнонаціональної політики. Саме поліетнічність складу населення значною мірою визначає тенденції та особливості економічних, соціальних та духовно-культурних процесів в Україні. Визначальною засадою формування загальноукраїнської ідентичності є консолідація суспільства довкола цінностей українства.

В результаті компромісу між різними політичними силами, досягнутого під час обговорення й подальшого ухвалення Конституції України 26 червня 1996 року, **етнічна структура українського суспільства** охарактеризована як така, що складається з **української нації, корінних народів та національних меншин**. Так у статті 11 Конституції України сказано, що: Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій та культури, а також розвитку етнічної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів та національних меншин. Друга згадка про корінні народи міститься у статті 92, п.3, згідно з якою виключно законами України визначаються права корінних народів і національних меншин. Втретє цей термін знаходимо у статті 119, п.3, де сказано: місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів та національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку.

Згідно з Законом України, **до корінних народів** відносяться кримські татари, караїми та кримчаки.

Концептуально поняття **національна (етнічна) меншина** вибудовується на базі кількох чинників, які визначають його термінологічну та функціональну сутність: 1) врахування доробку вчених різних країн, передусім соціологів, етнологів, антропологів, політологів, філософів; 2) існування міжнародно-правових актів, які стосуються меншинних груп населення; 3) формування національного законодавства, яке визначає параметри функціонування етнічної (національної) меншини в українському правовому полі.

Національні меншини можна визначити за такими показниками: меншини є підпорядкованими сегментами комплексних державних суспільств; меншинам властиві специфічні або ж культурні риси, які з позицій домінуючих сегментів вважаються такими, що заслуговують на меншу увагу; меншини – це самосвідомі спільноти, об'єднані специфічними рисами, які властиві їхнім членам; членство в меншинах визначається походженням; члени меншин прагнуть до шлюбів всередині своєї групи. Залежно від особливостей суспільства можуть бути й інші показники.

Згідно першого і останнього перепису населення 2001 року в Україні проживають представники 134 народів. Близько 40 етнічних груп налічують від однієї до десяти тисяч осіб і живуть розпорошено в містах України. Це ті, хто колись після закінчення навчальних закладів були розподілені на роботу. До 80 одиниць налічують від одного до кількох десятків представників. Отже, 120 одиниць, за переписом 2001 р., – це мігранти або поодинокі представники різних національностей.

До національних меншин в Україні можна віднести: молдован, румун, угорців, болгар і росіян. Усі інші є національною групою. Українці в Канаді, США, Австралії, Росії, Бразилії та Аргентині вважаються етнічною групою, хоча там їх мільйони і проживають більше 100 років.

Материнські держави виявляють особливу турботу, спрямовану переважно на задоволення етнокультурних потреб відповідних меншин за кордоном. Внаслідок усього комплексу виникаючих таким чином проблем за 30 років існування незалежної України були вироблені певні правові механізми врегулювання відносин у трикутнику: материнська держава, національна меншина і країна, де постійно мешкають члени такої меншини, які є громадянами.

Україна уклала двосторонні угоди практично з усіма сусідніми країнами, що позитивно позначається на ситуації таких національних меншин, як молдовани, румуни, угорці, болгары і частково росіяни.

Сприятливе становище національних меншин в Україні зумовлене як психологічними чинниками взаємної толерантності представників етнічних спільнот, так і лояльною та виваженою політикою української влади стосовно дотримання прав національних меншин.

Просторове планування: містопланування, архітектура, політичні та соціокультурні засади.- 2021. – Вип. II, ч. 1. – С. 103-108.

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ: ВИМІРИ СТАНОВЛЕННЯ

Прес – дайджест
I квартал 2022 р.

Підготувала: *Ю. Щеглова*
Редактор: *Т. Пішванова*

Наклад 10 прим.
Віддруковано у Запорізькій ОУНБ
просп. Соборний, 142, Запоріжжя, 69095

Відділ наукової інформації та бібліографії
Телефон: (061) 787-53-57
Ел. пошта: bibliograf.zounb@gmail.com, bibliograf@zounb.zp.ua

**ЗАПОРІЖЖЯ
ПР. СОБОРНИЙ, 142
061 787 53 57**

**BIBLIOGRAF.ZOUNB@UKR.NET
BIBLIOGRAF@ZOUNB.ZP.UA**

**FACEBOOK.COM/BIBLIOGRAF.ZOUNB
YOUTUBE.COM/BIBLIOGRZOUNB**

ZOUNB.ZP.UA